

Szántay Antal

II. JÓZSEF KERÜLETI BIZTOSAI

II. József kiemelkedő jelentőségű közigazgatási reformja a kerületi igazgatás bevezetése Magyarországon, Erdélyben, Lombardiában és Osztrák Németalföldön 1785 és 1787 között. E reformok menetét, hosszú évek kutatásainak eredményeként, feldolgoztam 2005-ben megjelent német nyelvű könyvemben, melyben részletesen foglalkoztam a magyarországi kerületi biztosok személyével is.¹ Jelen tanulmányban elsősorban ennek alapján foglalom össze a legfontosabb megállapításokat és a kutatás módszertani tanulságait.

II. József 1785 tavaszán a Magyar és Erdélyi Udvari Kancelláriával vitázva döntött a kerületek számáról és elhelyezkedéséről, valamint a kerületek élére kinevezendő bizalmi vezetők, a kerületi biztosok személyéről. A személycserék következtében végül összesen 15 fő töltötte be ezt a tisztséget a Magyarországon az 1785 és 1790 között működő 10 kerületben.

1. Kerületek és kerületi biztosok Magyarországon, 1785–1790

Kerület központja	Kerülethez tartozó megyék	Kerületi biztos
Nyitra	Bars, Nyitra, Pozsony, Trencsén	1785–1788 Ürményi József 1788–1790 Brunszvik Antal
Besztercebánya	Árva-Liptó, Gömör, Hont, Turóc-Zólyom	1785–1790 Prónay László
Kassa	Abaúj-Torna, Sáros, Szepes, Zemplén	1785–1790 Szent-Iványi Ferenc
Munkács	Bereg-Ugocsa, Máramaros, Szatmár, Ung	1785–1787 Révay Simon 1787–1790 Rosenfeld András
Nagyvárad	Arad, Békés-Csanád-Csongrád, Bihar, Szabolcs, Hajdúvárosok	1785–1786 Teleki Sámuel 1787–1790 Haller József
Temesvár	Bács, Krassó, Temes, Torontál	1785–1790 Bachó János
Pest	Borsod, Fejér, Heves, Nógrád, Pest, Jászság, Kis- és Nagy-Kunság	1785–1786 Majláth József 1787–1790 Almásy Pál
Győr	Győr-Moson, Komárom-Esztergom, Sopron, Vas, Veszprém	1785–1790 Gyóry Ferenc

¹ *Antal Szántay*: Regionalpolitik im alten Europa, Die Verwaltungsreformen Josephs II. in Ungarn, in der Lombardei und in den österreichischen Niederlanden 1785–1790. Budapest 2005. A magyarországi kerületi biztosokról különösen 216–241. és mellékletek 371–400., 426–428. A kutatás vázlatát korábban konferencián is bemutattam: *Antal Szántay*: The Commissioners of Joseph II in Hungary (a Prosopographic Analysis). 3rd European Social Science History Conference Amsterdam 2000 http://web.uni-corvinus.hu/~szantay/Szantay_ESSHC2000.mht [2014. 06. 02.].

Kerület központja	Kerülethez tartozó megyék	Kerületi biztos
Pécs	Baranya, Somogy, Szerém, Tolna, Verőce	1785–1786 Széchényi Ferenc 1786–1790 Splényi József
Zágráb	Körös, Pozsega, Varasd, Zágráb-Szeverin, Zala	1785–1790 Balassa Ferenc

Kerületi biztosra kiválasztottak, illetve javasoltak voltak továbbá: Apponyi Antal, Batthyány János, Csáky József, Izdenczy József, Jankovich Antal, Orczy László, Perényi Ferenc, Pongrácz László, Skerlecz Miklós, Szlávy Pál, Sztáray Mihály, és Nagy udvari tanácsos, akit azonban nem sikerült pontosan azonosítanom, valamint Szécsen Sándort is említették bizalmas bécsi hírekben ezen tisztség várományosaként. Így tehát — Nagy nélkül — összesen 27 fő alkotta a potenciális kerületi biztosok körét.

Erdélyben 1786 és 1790 között három kerület működött, a szebeni kerület biztosa Kemény Farkas, a fogarasié Bruckenthal Mihály, a kolozsvárié pedig Teleki Ádám volt.² Velük azonban a továbbiakban nem foglalkozom részletesebben.

A tisztségre javasoltak, illetve a császár által kiválasztottak közül többen nem vállalták az új megbízatást. Csáky és Izdenczy privát okokból, Jankovich egészségi állapotára hivatkozva, míg Apponyi politikai-morális megfontolásból utasította el a kinevezést, Szlávy pedig éppen a császárhoz igyekezvén váratlanul meghalt. Révay viszont maga jelentkezett a hivatalra, és ő az egyetlen, aki ebbe bele is bukott, elsősorban a munkácsi éhínség kezelése miatt a császár 1787-ben leváltotta. Széchényi egy év intenzív munka után egészségi okokra hivatkozva lemondott a pécsi kerületi biztosságról, és európai utazásra indult. A kerületek élén további változást hozott Majláth, Teleki és Ürményi előléptetése 1787-ben, illetve 1788-ban.

A tizenöt kerületi biztos és a további tizenkét jelölt prozopográfiai elemzésével reméltem meghatározni a főbb társadalmi jellemzőit annak a vezető hivatalnok csoportnak, mely II. József Magyarországon meghatározó szerepet játszott. Előre kell azonban bocsátanom néhány módszertani megjegyzést. A legnagyobb gondosság ellenére az elemzés szükségszerűen hiányos marad, két okból is. Először is, az ellenőrzés, összehasonlítás lehetőségéről elméleti és gyakorlati megfontolásokból is le kellett mondanom, így marad — a történészek számára persze nem szokatlan — egyedi eset bemutatása. Másodszor, minden igyekezetem ellenére sem sikerült hiánytalanul összegyűjtenem a releváns adatokat. Ennek oka a forrásadottságokban keresendő, hiszen a történeti segédtdományokkal és az életrajzi adatokkal foglalkozó történészek szorgalmas igyekezete ellenére sem állnak rendelkezésre megbízható életrajzi adatbázisok. Így elsősorban a „rég, jó” kézikönyvekre, publikációkra kellett hagyatkoznom, melyeket számos esetben időigényes levéltári alapkutatásokkal kellett kiegészítenem vagy pontosítanom.³

² *Trócsányi Zsolt*: Erdélyi kormányhatósági levéltárak. Bp. 1973. 688–691.

³ Archontológiához: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, (a továbbiakban: MNL OL) C 97 Helytartótanácsi levéltár, Vegyes ügyviteli könyvek 1–2. köt.; Ecclesiasticae et

Az elmúlt tíz-tizenöt évben a digitális kiadványok és az elektronikus könyvtárak kiépülése révén könnyebb hozzáférni ezen publikációkhoz, és feladni a bennük felhalmozott értékes adatokat. Azonban szükséges lenne egy egységes szempontok szerint kiépített, ellenőrzött és folyamatosan karbantartott on-line adatbázis létrehozására is a megalapozott történeti kutatás megkönnyítése érdekében. Erre a feladatra a Magyar Nemzeti Levéltár lenne a legilletékesebb és legalkalmasabb, hiszen az ott őrzött hivatali és magán levéltári anyagok a legmegbízhatóbb forrásai egy ilyen adatbázisnak, mely ugyanakkor ezen források kutatási segédleteként is működhetne.

seculares Regni Hungariae dignitates, ac honorum tituli, quibus accedunt suprema armorum caesareo-regiorum in Regno Hungariae praefectura, insignis ordo Sancti Stephani primi regis apostolici, status personalis nobilis turmae praetorianae, item postarum, tricesimalium, et salis officialium, Pro anno [1768, 1778–1790]. Tyrnaviae [1768, 1778–1790].; *Ember Győző*: A M. Kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848. Bp. 1940.; *Fallenbüchl Zoltán*: A Szepesi Kamara tisztviselői a XVII–XVIII. században. Levéltári Közlemények 38. (1967) 193–236.; *Uő*: A Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. Levéltári Közlemények 41. (1970) 259–332.; *Uő*: A Magyar Kamara tisztviselői II. Józseftől a polgári forradalomig. Bp. 1972.; *Uő*: Archontológia. In: A történelem segédtudományai. Szerk. Kállay István. 2. kiad. Bp. 1986. 124–140.; *Uő*: A XVIII. századi magyar archontológia. Levéltári Közlemények 64 (1990) 3–21.; *Uő*: Magyarország főispánjai 1526–1848. Bp. 1994.; *Havassy Péter*: A magyar világi archontológiáról (historiográfiai és bibliográfiai áttekintés). Levéltári Szemle 37. (1987: 2. sz.) 27–46.; *Nagy István*: A Magyar Kamara, 1686–1848. Bp. 1971.; Biográfiához: *Kenyeres Ágnes*: Magyar életrajzi lexikon. I–III. Bp. 1967., 1969., 1981.; *Kosáry Domokos*: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába. I–III. Bp. 1951., 1954., 1958. II.; *Szinnyei József*: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp. 1891–1913.; Genealógiához: *Kempelen Béla*: Magyar nemes családok. I–XI. Bp. 1911–1932.; *Nagy Iván*: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–XIII. Pest 1857–1868.; Nemesi címekhez: A Királyi Könyvek. Jegyzéke a bennük foglalt nemesség czim, czimer, előnév és honosság adományozásoknak 1527–1867. Szerk.: Illésy János és Pettkő Béla. Bp. 1895., reprint 1998.; Szt. István Rendhez: Namensverzeichnis der Persönlichkeiten, die in den Jahren 1764–1914 mit dem kön. ungarischen St. Stephans-Orden ausgezeichnet worden sind. Bp. 1914.; Egyes személyekhez és családokhoz, pl. *Brunszvik*: Brunszvik Teréz grófnő naplói és feljegyzései. Szerk. Czeke Marianne. I. Bp. 1938.; *Csáky*: *Sváby Frigyes*: Szepes megye. Bp. 1891.; *Haller*: *Szádeczky Lajos – Boncz Ödön*: A gróf Haller-család nemzetségekönyve. Bp. 1886. [Klny. Turul]; *Izdenczy*: *Strada Ferenc*: *Izdenczy József* az államtanács első magyar tagja. Bp. 1943. [Klny. Bécsi Magyar Történeti Intézet Évkönyve 10. (1940)]; *Majláth*: *Doby Antal*: A székhelyi Majláth-család nemzedékrendi táblázata. In: Adalékok Zemplén vármegye történetéhez. II/4. Sátoraljaujhely 1897.; *Kerékgyártó Elek*: Gróf Majláth Józsefnek Borsodvármegye főispánjává történt felavatása 1790-ben. Hazánk 7. (1887) 67–76.; *Perényi*: *Pataky Lajosné*: A Perényi család levéltára. Bp. 1979.; *Pronay*: *Johann Kollár*: Trauerrede bey der Gedächtniß-Feyer des weiland hochgeborenen Herrn Ludwig Freyherrn Pronay v. Toth-Prona, [...] den 14. Jänner 1827. Pesth [1827]. 14.; *Mályusz Elemér*: A türelmi rendelet. II. József és a magyar protestantizmus. Bp. 1939. 470–472.; *Rosenfeld*: A magyar testőrség névkönyve 1760–1918. Szerk. Hellebronth Kálmán. [Bp. 1940]; *Báróczy Sándor* feljegyzései a Magyar Nemesi Testőrség életéből 1760–1800-ig. Szerk. Krudy Ferenc. Ford. László K. József. Bp. 1936. 86.; *Michael Conrad von Heidendorf*: Eine Selbstbiographie. Hrg. Rudolf Theil. Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde NF. 18. (1883) 193–202.; *Széchenyi*: *Bártfai Szabó László*: A sárvár-felsővidéki gróf Széchenyi család története. I–II. Bp. 1911., 1913. II.; *Fraknói Vilmos*: Gróf Széchenyi Ferenc 1754–1820. Bp. 1902. 2. kiad. 2002.; *Szent-Iványi*: *Horánszky Pál*: A lipótszentiványi Szent-Iványi család leszármazása. Bp. 1940.; *Teleki*: *Teleki Sámuel* és a Teleki-Téka. Szerk. Deé Nagy Anikó. Bukarest 1976.; *Deé Nagy Anikó*: A könyvtáralapító Teleki Sámuel. Kolozsvár 1997.; *Szántay Antal*: *Teleki Sámuel* a jozefinizmus szolgálatában. Világosság 28 (1987) 548–555.; *Uő*: “Bereisungs-Berichte” eines josephinischen Kommissärs. In: Sous le signe des Lumières. Ed. Éva H. Balázs. Bp. 1987. 99–116.

Az életrajzi adatokat egy egyszerű adatbázisba gyűjtöttem, melynek különböző szempontok szerinti lekérdezése lehetővé tette, illetve megkönnyítette az életpályák elemzését. A kerületi biztosi hivatalra javasolt, illetve kinevezett 27 fő alkotta csoportot az alábbi szempontok szerint jellemeztem:

- életkor
- rendi státusz
- állami kitüntetés (Szt. István Rend)
- hivatali karrier
- főispáni tisztség
- előmenetel II. József egyeduralkodása idején, majd a császár halálát (1790) követően
- protestáns felekezethez tartozás
- szabadkőműves mozgalomhoz való viszony.

E szempontok szerint a kerületi biztosi hivatalra javasoltak, illetve kinevezettek jellemzően II. Józseffel egy évtizedben születtek, miközben a legidősebb, Szlávay 1706-ban, a legfiatalabb, Széchényi pedig 1754-ben született. Többségük a 19. század első évtizedeit is aktívan élte meg, legkésőbb, 1831-ben Splényi és Batthyány halt meg. Mindegyikük — természetesen — a nemességhez tartozott, és többségük, 60%-uk arisztokrata volt a kinevezés idején, többen az 1770-es és 1780-as években emelkedtek följebb a nemesi ranglétrán: Balassa és Jankovich (1772-ben), Brunszvik (1775-ben), Győry és Majláth (1785-ben) grófi címet kapott, Prónay pedig (1782-ben) bárói címmel az arisztokraták közé emelkedett. II. József halála után még ketten léptek följebb: Rosenfeld (1794-ben) bárói, és Szécsen (1811-ben) grófi rangra emelkedett. Családjaik, ahogyan ők maguk is, jellemzően a 17. századtól és különösen a 18. század során egyházi, katonai és hivatali pályán a Habsburg monarchia szolgálatában tűntek ki. Ezt többük esetében az udvar magas kitüntetés, a Szent István Rend adományozásával is elismerte: 1785 előtt hatan közülük már rendelkeztek ezzel a kitüntetéssel, később pedig (1806-ban illetve 1807-ben) Szent-Iványi és Almásy is felölthette a Rend díszruháját. Legtöbbjük hosszabb hivatali pályát futott be az országos vagy a központi igazgatásban, és néhányan közülük a helyi, megyei igazgatásban. Karrierjük gyakran párhuzamosan futott, vagy éppen keresztezte egymást, gyakorta egymást követték vagy éppen egymást váltották ugyanazon lépcsőfokokon, és többen közülük hosszabb-rövidebb ideig együtt is dolgoztak. A magyar társadalom azon vékony rétegéhez tartoztak, melyet hivatalnokelitnek nevezhetünk. Személyüket, tevékenységüket és képességeiket jól ismerte a bécsi udvar, Mária Terézia és II. József. Bécsben számíthattak rájuk, ahogyan ők is bízhattak abban, hogy az állami szolgálat nekik és családjuknak a folytonos felemelkedést biztosítja. Legtöbbjük természetesen a magyarországi illetőségű kormánysszervekben (kancellária, helytartótanács, kamara és az igazságszolgáltatás intézményei) szolgált, de Rosenfeld, Teleki és Izdenczy erdélyi hivatali tapasztalattal is rendelkezett, míg Skerlecz, Jankovich, Szécsen és Széchényi a horvátországi igazgatásban töltött be tiszt-

ségeket. Külön kiemelendő Majláth és Almásy párhuzamos karrierje a Fiumei Gubernium élén, ahol egyébként tanácsosként Apponyi is dolgozott. Ő egyébként korábban a Galíciai Guberniumban szolgált. Izdenczy pedig követte Joseph Auersperg grófot az Erdélyi Guberniumból a Galíciai Udvari Kancelláriára. A galíciai igazgatásban fontos szerepet kapott később Majláth 1794-től vice-gubernátorként, majd 1797-től udvari kancellárként, valamint Ürményi 1801-től gubernátorként. Ürményi, Majláth és Izdenczy azok, akik bejutottak a hivatalnokelit belső köreibé, és a bécsi udvar legmegbízhatóbb hivatalnokai-ként a Habsburg monarchia központi igazgatásában olyan igazgatási feladatokban is szerepet kaptak — Ürményi és Majláth az Udvari Kamaránál, Izdenczy pedig az Államtanácsnál —, melyek közvetlenül nem érintették a Szent Korona országait.

A kerületi biztosi hivatalra javasoltak, illetve kinevezettek közül azonban kevesen szereztek tapasztalatot a helyi igazgatásban, különösen nem annak alacsonyabb szintjein. Egyikük sem dolgozott városi vagy községi igazgatásban. Skerlecz megyei hivatalnokként kezdte a karrierjét Zágráb megyében, Jankovich pedig Verőce, Pozsega és Körös megye különböző tisztségeiben lépegetett följebb, ahogyan Szent-Iványi és a részben őt egy lépéssel megelőző Prónay Nógrád megyében. Főispáni, illetve adminisztrátori tisztséget azonban a legtöbben viseltek: Balassa már 1762-től, Teleki, Jankovics, Csáky, Majláth és Splényi az 1770-es évek közepétől, legtöbben azonban II. Józseftől kapták a kinevezést az 1780-as évek elején, illetve első felében, és természetesen mindegyikük a kerületi biztosság mellett kerülete megyéinek főispánja, illetve adminisztrátora lett.

Mindegyikük tehát a császár által egyértelműen favorizált hivatalnok volt. Az 1780-as években többször részesültek előléptetésben, és elsősorban nekik kedvezett, amikor II. József a magyarországi igazgatásban nagyobb személyi változtatásokat hajtott végre 1783-ban, 1785-ben és 1787-ben. Csak néhányan estek ki ebből a körből: Apponyi, Csáky, Széchényi, akik többé-kevésbé nyíltan elutasították a kerületi biztosi kinevezést, és Révay, aki viszont belebukott a feladatba. Majláth és Teleki a bécsi központi igazgatásba, Ürményi pedig az országos igazgatás vezető pozícióiba lépett tovább. II. József halálával ugyan megszűnt a kerületi igazgatás rendszere, a kerületi biztosok karrierje azonban nem bicsaklott meg, sőt ellenkezőleg, legtöbbjük az 1790-es években érte el pályafutása csúcspontját, és az ország meghatározó alakja maradt. 1795-ben azonban Ürményi és Haller pályája a jakobinus pör miatt megtört, és csak egy évtizeddel később folytathatták karrierjüket a zászlósurak sorába emelkedve, akik között megtalálható a volt kerületi biztosok közül Majláth, Szent-Iványi, Almásy és Splényi is.

Sajnos, az iskoláztatás és neveltetés szempontját ki kellett zárnom az elemzésből, elsősorban az adatok rendkívül hiányos volta miatt. A neveltetés, az iskola ugyan meghatározó, és kijelöli valamelyest a lehetőségeket, azonban nem determinálja feltétlenül a későbbi életpályát. A vizsgált csoportban négyen voltak a bécsi Theresianum egykori neveltjei, akik azonban II. József kormányzatához és reformtörekvéseihez eltérő módon viszonyultak. Balassa és

Brunszvik lojálisan és buzgón szolgálta a császárt, Széchényi azonosult a célokkal, de elutasította a módszereket, míg Apponyi egy bizonyos ponton (ez éppen a kerületi biztos intézmény létrehozása) szembefordult a császár elképzeléseivel. Érdekes, hogy mind a négyüknél éppen ezzel ellentétes korábbi beállítottságra utalhat a Theresianumban választott vizsgatéma. Balassa és Brunszvik a korabeli magyar patrióta nemesség kedvenc témáit választották. Balassa vizsgatémája Szent István koronázási palástja volt, melyre biztonnal visszaemlékezett, mikor 1783 és 1785 között koronaőr volt, és a koronát Bécsbe kísérte, Brunszvik pedig a J.G. Schwandtner által kiadott középkori magyar krónikákról állította össze tézi-seit.⁴ Apponyi viszont a bécsi felvilágosult abszolutizmus fő ideológusának, J. von Sonnenfelsnek gondolatait foglalta össze a hazaszeretetről és a kameralizmus legfontosabb tantételeiről.⁵ Széchényi, aki az ezt követő években tanult a Theresianumban, de családi okokból nem fejezte be tanulmányait, itt mind hazafias történeti, mind pedig felvilágosult abszolutista eszmékkel megismerkedett.⁶ A monarchia iránti lojalitás és a rendi patriotizmus összehangolásának kísérleteként is értékelhető a Theresianum közege,⁷ azonban a növendékeknek későbbi életútjuk során mégiscsak választaniuk kellett, és bizony a közös neveltetés ellenére eltérően választottak családi-társadalmi háttérüktől, személyes beállítottságuktól függően.

Fontos kiemelni, hogy a kerületi biztosok között többen protestánsok voltak, közülük Teleki és Prónay kifejezetten elkötelezett volt felekezete iránt, felszólalt érdekében, és aktívan támogatta egyházi intézményeit. Teleki kinevezése kapcsán Esterházy kancellár és II. József vitája mutatja, hogy a császár komolyan vette, és határozottan érvényesítette a Türelmi Rendeletben foglaltakat, és a protestánsok előtt valóban megnyíltak a legmagasabb tisztségek.⁸

A kerületi biztosok közül többen is a szabadkőműves mozgalom aktív tagjai voltak.⁹ A páholy munkák formalitásain túl a tagok aktuális politikai kérdésekkel is foglalkoztak, és a reformok elkötelezett hívei voltak.¹⁰ Aki abban a korban szabadkőműves volt, olyan hálózathoz tartozott, mely a legmagasabb méltóságokat összekötötte a megyei hivatalnokokkal és a kisvárosi kézművesekkel. Apjával, I. Ferencsel ellentétben II. József távol tartotta magát a mozgalmatól, de nem volt ellenséges vele szemben. Az idők során változott is a szabadkőművességhez fűződő viszonya: társuralkodóként még a szabadkőművesek reménységének számított, egyeduralnokként azonban szigorúan szabályo-

⁴ Balassa, „Casualae S. Stephani Regis Hungariae vera imago” in *Bibl. Theres.* 28479; Brunszvik, „Scriptores rerum Hungaricarum” in *Bibl. Theres.* 17499/1.

⁵ Apponyi, „Ueber die Liebe des Vaterlandes”, vö. *Kosáry D.*: Bevezetés i. m. II. 195.

⁶ *Fraknói V.*: Gróf Széchényi i. m. 70.

⁷ *Khavanova Olga*: Hazafiság a lojalitás jegyében. A Theresianum magyar növendékei és a bécsi udvar. Századok 140. (2006) 1504–1518. különösen 1516.

⁸ *Mályusz E.*: A türelmi rendelet i. m.; *Iratok a türelmi rendelet történetéhez.* Szerk. Mályusz Elemér. Bp. 1940.; *Kosáry Domokos*: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp. 1980., 2. kiad. 1983., 3. kiad. 1996. 386–396.

⁹ *Ludwig Abafi*: Geschichte der Freimaurerei in Oesterreich-Ungarn. I–V. Bp. 1890., 1891., 1893., 1899.; *Uő*: A szabadkőművesség története Magyarországon. Bp. 1900., reprint 1993.

¹⁰ *Éva H. Balázs*: Freimaurer, Reformpolitiker, Girondisten. In: *Beförderer der Aufklärung in Mittel- und Osteuropa.* Hrg. É. H. Balázs, L. Hammermayer, H. Wagner. Berlin 1979. 127–140.

zó szándékkal korlátozta a mozgalmat. Rendeletét megdöbbenéssel fogadták a szabadkőművesek, miközben a császár egyre kevésbé volt bizalommal irántuk. Még a mozgalom betiltására is gondolt, miután három brüsszeli páholy 420 fős lakomával ünnepelte a belga ellenállás első győzelmét 1787. április 30-án. Ugyanakkor a Habsburg monarchia legmagasabb méltóságai és a császár bizalmasai is aktív tagjai voltak a szabadkőművességnek. Albert herceg, Magyarország, majd Osztrák Németalföld helytartója, Wilzeck milánói miniszter, a Kaunitz család több tagja, Cobenzl vicekancellár is szerepelt például a páholytagok között. Gróf Esterházy Ferenc kancellár, az 1770-es évek elejétől tagja volt a mozgalomnak, melyben nagy tekintélyre tett szert: halála után tíz nappal, 1785. november 17-én a *Zur gekrönten Hoffnung* elnevezésű bécsi páholyban öt és Georg August zu Mecklenburg-Strelitz herceget, az angol királyné Nagyszombatban elhunyt legfiatalabb öccsét együtt gyászolták, mely alkalomra Mozart komponált gyászzenét.¹¹ Esterházy helyettese, majd utódja, gróf Pálffy Károly volt a magyarországi szabadkőművesség vezető alakja. Bécsi hivatali tevékenységét kiegészítendő a mozgalom titkos köreiben hazafias célokat tűzött ki, melyeket 1784-ben, a Szent Korona Bécsbe vitelének idején fogalmazott meg.¹²

Pálffy programadó írására közvetlenül az a vita adott alkalmat, mely Ürményi felvétele körüli alakult ki a testvérek között. Ez a program a kerületi biztosok többsége számára ismert volt, Haller, Prónay, Splényi és Széchényi például régebb óta ennek szellemében ügyködtek különböző páholyokban Pest-Budán, Bécsben, Pozsonyban és másutt. Splényi volt a leginkább elkötelezett ezen a téren, Pálffy mellett 1781-től tartományi nagymester volt, és az ő kerületi biztossága idején Pécs és környékének szabadkőműves élete valósággal felvirágozott. Persze volt, aki ódzkodott a szabadkőműves kapcsolatoktól, például Révay, amikor leányának, Apollóniának jegyese, Szirmay László egy meghitt pillanatban kifecsegte az eperjesi páholy titkait, az ijedt leány pedig ezeket azonnal elmesélte édesapjának, a bécsi udvarnál akart feljelentést tenni, nehogy a mozgalomhoz tartozónak véljék.

A családi, rokoni kapcsolatok kitüntetett szerepet játszottak a magyarországi nemesség életében. E kapcsolatok révén hírek és eszmék terjedtek, anyagi javak cserélődtek, kiépültek és megerősödtek a patrónus-kliens viszonyok. Mindenki többé-kevésbé kiterjedt családi hálózathoz tartozott, mely nagymértékben meghatározta életpályájának, jólétének és befolyásának lehetőségeit. Ezen megfontolások alapján kíséreltem meg a kerületi biztosok családi kapcsolatainak feltárását és elemzését. Egy személy esetében megbízhatóan, részletekbe menően, kvalitatív adatokat is feltárva és figyelembe véve elvégezhető ez a feladat, a rokonsági kapcsolatok rendelkezésre álló primer források alapján pontosan meghatározhatók, minőségük és intenzitásuk jól vizsgálható.¹³ Tizenöt személy, illetve család esetén azonban a vizsgálat kényszerűen hiányos és inkább kvantitatív jellegű. Elsősorban másodlagos forrásokra, genealógiai kézikönyvekre és a könnyebben hozzáférhető családtörténeti, illetve életrajzi iroda-

¹¹ W.A. Mozart: Maurerische Trauermusik, in C minor. K. 477 (K. 479a).

¹² Abafi L.: Geschichte i. m. V. 153.

¹³ Kitűnő példa H. Balázs Éva: Berzeviczy Gergely, a reformpolitikus (1763–1795). Bp. 1967.

lomra kellett hagyatkoznom, és a legtöbb esetben le kellett mondanom arról, hogy primer források alapján ellenőrizzem vagy kiegészítsem az adatokat, valamint pontosan meghatározom a rokoni kapcsolatok minőségét. Egy meghatározott csoport, a tizenöt család esetén mindenképpen hiányos és bizonyos mértékben kiegyensúlyozatlan lesz a kutatás eredménye, hiszen már a családok kiterjedtsége is igen eltérő, és hasonlóképp nagyok a különbségek a reájuk vonatkozó primer és szekundér források, azok keletkezése és megőrzöttsége, vagy hozzáférhetősége tekintetében.

Már a legszűkebb családi kör rekonstruálása is nehézséget jelentett a kerületi biztosi tisztségre javasolt, illetve kinevezett összesen 27 fő esetében: négy esetben sem az apa, sem az anya nevét, további három esetben pedig az anya nevét nem sikerült azonosítani. A fennmaradó esetekben az anyák többsége magyar középnemesi családból származott, két-két esetben pedig magyar, illetve külföldi arisztokrata családból, egy esetben pedig erdélyi szász családból. A feleségek esetén változott ez a kép. Balassa, Skerlecz és Izdenczy nőtlenek voltak, Majláth, Szécsen, Szlávay és Sztáray pedig kétszer kötöttek házasságot; a 28 feleség közül egy anonim. A feleségek nagyobb számban származtak arisztokrata, sőt külföldi arisztokrata családból, ketten erdélyi szász családból és a többiek magyar középnemesi családból. Az arisztokrata családból származó feleségek nagyobb száma bizonyosan a társadalmi mobilitás eredménye, és jól jelzi, hogy a vizsgált csoport közelebb került a rendi társadalom legfelső köreihez, az udvari arisztokráciához.

A kerületi biztosi tisztséget betöltő 15 személy szélesebb körű családi kapcsolatait tovább vizsgáltam. A fent említett források alapján adatbázisba gyűjtöttem ezen családok 18. században élt tagjait, akik a kerületi biztosok dédszüleitől vagy nagyszüleitől a gyermekeikig terjedő 4–5 generációt alkották. A 15 család összesen 947 tagját tartalmazza az így felépített adatbázis. Természetesen a családok eltérő kiterjedtsége és dokumentáltsága az adatbázisban is megmutatkozik: a 228 Szent-Iványi, 168 Révay, 137 Teleki és 104 Haller szerepel benn, míg csupán 4 Győry és 5 Bachó. A 947 főből 595 kötött egy, 65 kettő és csak 10 három házasságot; az összesen 670 házastárs közül azonban 37 anonim. A 633 ismert házastárs természetesen megint csak nagyon egyenlőtlenül oszlik el a kerületi biztosok családjai között, a Telekiek 113, a Révayak 108, a Szent-Iványiak 98 és a Hallerek 71, míg a Győryek 2, a Bachóék 4 házastársa szerepel az adatbázisban. A házastársak 366 családból származtak, bár ez a szám nem tekinthető teljesen pontosnak, hiszen az azonos vagy nagyon hasonló nevű (például más előnévű) családoknál egyenként vizsgálni kellene, hogy valóban különböző családokról, vagy ugyanazon család különböző ágairól van-e szó.

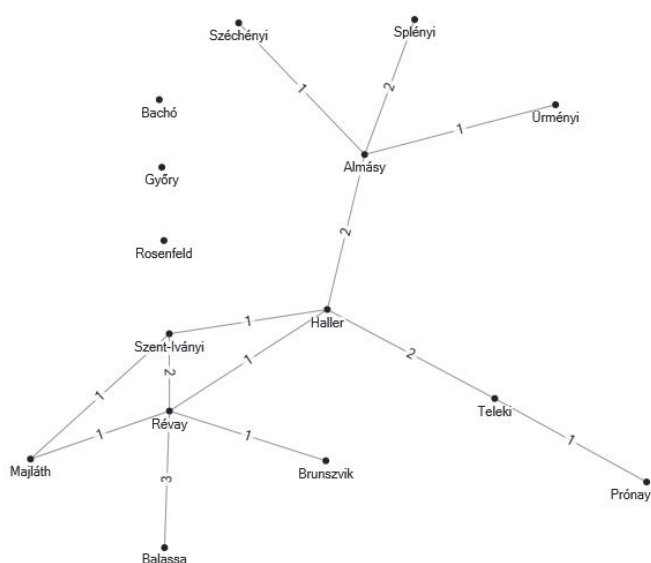
Az adatok mindenesetre alkalmasak a kerületi biztosok rokoni hálózatának felvázolására, és ezáltal a józsefi kormányzathoz közel állók szélesebb társadalmi közegének azonosítására.

A kerületi biztosok családjai között is több rokoni kapcsolat volt. A nagyobb létszámú, szerteágazó családokon belül is előfordultak házasságkötések, összesen 12, mely nem feltűnően nagy szám: 2 Haller, 10 Révay, és 6-6 Szent-Iványi, illetve Teleki kötött családján belül házasságot. A kerületi biztosok csa-

ládjait 20 házasság kötötte össze: a Révay 5, a Haller és Almásy 4-4, a Szent-Iványi és Teleki 3-3, a Brunszvik és Majláth 2-2, míg a Balassa, Prónay, Splényi, Széchényi és Ürményi család 1-1 családdal állt rokonságban ebből a körből. Legtöbbször egy házasság kötötte őket össze, azonban az Almásy és Haller, az Almásy és Splényi, a Haller és Teleki, valamint a Révay és Szent-Iványi család között 2-2, míg a Balassa és Révay család között 3 házasság is volt. A kerületi biztosok rokoni hálózatához Bachó, Győry és Rosenfeld családja azonban nem kapcsolódott.

2. Házassági kapcsolatok a kerületi biztosok családjai között

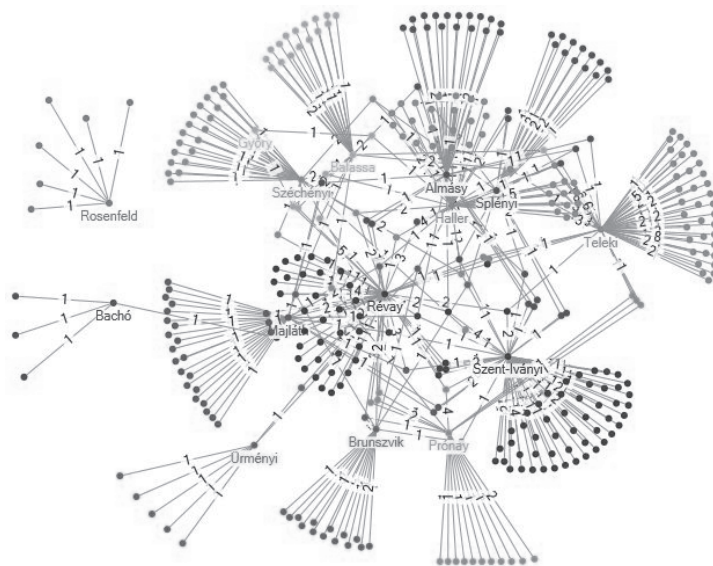

A kerületi biztosok családjai 344 másik családdal álltak rokoni kapcsolatban házasságkötés révén. A legtöbb esetben egy-egy házasságkötés alapozta meg a rokonságot, azonban néhány családdal intenzívebb volt a kapcsolat. A legtöbb házastársat a következő családok adták: Bethlen és Kubinyi (11), Esterházy, Thoroczkay és Vay (8), Bossányi és Okolicsányi (7), Beniczky, Kemény, Kornis és Zichy (6), míg kilenc családból 5, tizenegy családból 4, és másik tizenegy családból 3 házastárs származott. Az erősebb rokonságot az ugyanazon családok között kötött, gyakoribb házasságok alapozták meg, például a Telekiek 8 házasságot kötöttek a Vay családdal, 6-6 házasságot a Bethlen és a Thoroczkay családdal, és 5-5 házasságot a Kemény és a Kendeffy családdal. Szent-Iványiakat 6 házasság kötötte a Kubinyiakhoz, míg 5-5 házasság kötötte a Révay és Esterházy, illetve a Haller és Bethlen család között. A rokonság intenzitásának további mércéje lehet a született gyermekek száma. A Bethlen-leányok 30 gyermekkel ajándékozták meg a Telekieket, 20 Szent-Iványi édesanyja volt született Kubinyi, 14 kis Révay édesanyja pedig a Balassa család-

ból származott. A sűrű rokoni hálón belül a kerületi biztosok családjait közös rokonok is összefűzték. A Szirmay család például öt kerületi biztos családjával is rokonságban állt, míg 5 család 4, 17 család 3, 51 család pedig 2 kerületi biztos családot kapcsolt össze. Ezek a kapcsolatok ugyanakkor a házassági piac topográfiáját is kirajzolják: a Hallereket és Telekieket összekötő 14 család Erdélyben, míg a Révayakat és Szent-Iványiakat összekötő 11 család Észak-Magyarországon volt honos.

Egyedül Rosenfeld családja nem kapcsolódott ebbe a hálózatba – legalábbis a genealógiai kézikönyvek adatai szerint nem. Ugyanakkor éppen Rosenfeld András volt az, aki a rokoni kapcsolatok jelentőségének írásos bizonyítékát is szolgáltatva: mikor kerületi biztos kinevezését megkapta, hosszú levélben fordult Brunsvik Antalhoz, mint egyetlen magyarországi rokonához, és erre a kapcsolatra hivatkozva kért tőle tanácsokat és támogatást.¹⁴ A kerületi biztos feladatra kinevezettek, illetve javasoltak közül többen házasságuk révén még ennél is közelebb családi kapcsolatban álltak, például Révay Simon, Szent-Iványi Ferenc és Majláth József, vagy Almásy Pál, Splényi József és Orczy László, illetve Esterházy kancellár közeli rokonságához tartozó Haller József, Sztáray Mihály, Batthyány János, Csáky József és a Szent-Iványi család. A két vezető protestáns kerületi biztos között rokonság is létrejött, amikor Prónay László fia Teleki Sámuel unokaöccsének, Teleki Józsefnek leányát vette feleségül.

3. Kerületi biztosok családjainak házassági kapcsolatai más családokkal (anonim házastársak nélkül)

¹⁴ Rosenfeld András levele Brunsvik Antalhoz, Hermannstadt, 2. Sept. 1786. MNL OL P 68, Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, Családi fondok, levéltárak, Brunswick család (a továbbiakban P 68), 4. cs., conv. „1786. levél” fol. 6–7. Közli Szántay A.: Regionalpolitik i. m. 233–234.

A társadalmi hálózatok elemzése (*Social Network Analysis*, SNA) és azon túlmenően az összetett hálózatok kutatása az elmúlt évtizedekben önálló tudományággá fejlődött.¹⁵ Alkalmazása a történeti kutatásokban azonban kezdetleges, melyre csak részben adhat magyarázatot a transz- és interdiszciplináris érdeklődés esetleges hiánya, a történész ódzkodása a bonyolultnak tűnő matematikai modellektől és elemző szoftverektől, illetve a hálózat-kutatók bizonyos érdektelensége a múlt iránt.¹⁶ A valódi gond az elemzés alapjául szolgáló, megbízható adatok előállítása, ahogyan az itt ismertetett példa is mutatja. Amíg nem rendelkezünk megbízható, kvázi hiánytalan adatbázisokkal, addig aránytalanul nagy, vagy szinte kilátástalan feladat az elemzéshez szükséges adatok összegyűjtése. Márpedig hiányos adatokra nem épülhet matematikai pontosságú elemzés. Ebbe az irányba tehát a történész nem tud továbblépni, a hálózatok jellemzőinek kutatói számára pedig az ilyen adathalmazok érdektelenek. A történész természetesen mindig számol azzal, hogy csak a történelem által megszűrt, fennmaradt és hozzáférhető forrásokból, adatokból rakosgathatja össze a múltról alkotott képét, és nem zavarja, ha e kép egyes részletei homályosak, vagy éppen hiányoznak. Nem ide számítva persze azokat, akik a képek éppen ezen részeit festik gazdag fantáziával minél színesebbre. Az adatok hiánya is bír azonban bizonyos információkkal. A kerületi biztosok rokoni hálózában a „kisebb” családok kerültek a perifériára. A kevesebb adatnak egyszerű biológiai okai is lehetnek: kevesebb gyermek születik, éli meg a felnőttkort, vagy köt házasságot, és ezzel csökken a rokoni kapcsolatok lehetősége. De adathiányt eredményezhetnek történelmi okok is. A történelmi források és bennük adatok tömegének pusztulása mellett lehetséges az is, hogy nem is keletkeznek nagyobb számban források. Mindkét lehetőség feltehetően kevésbé érinti azon családokat, melyek hosszabb ideig az elitez tartoznak, nagyobb vagyonnal és tekintéllyel bírnak, saját maguk és más intézmények is részletesebben dokumentálják tevékenységüket, és „történelmi szerepük” miatt emléküik is jobban megőrződik. Nem ezek közé tartozik azonban Bachó, Győry, Rosenfeld és Ürményi családja. Jelenlétük a kiemelkedő szerepet kapó kerületi biztosok körében a személyes felemelkedés, a társadalmi mobilitás eredménye, melynek alapja a közigazgatási tapasztalat és a lojalitás, valamint nem kis mértékben II. József hagyományokkal szakító személyi politikája.

A SNA leglátványosabb hozadéka és kezdetektől jellemzője a hálózatok képi megjelenítése, mely az egyszerű, kézzel rajzolt vázlatoktól a korszerű számítástechnikai lehetőségekre épülő, és például csak elektronikusan közzétett,

¹⁵ Stanley Wasserman – Katherine Faust: *Social Network Analysis: Methods and Applications*. Cambridge 1995.; Barabási Albert-László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Bp. 2003., 2. kiad. 2008.; *Network Science* címmel indított új folyóiratot a Cambridge University Press 2013 áprilisában, 1. ennek bevezetőjét Ulrich Brandes & al., *What is Network Science?* *Network Science* 1. (2013) 1–15.

¹⁶ Kivételek egyike John F. Padgett, aki az elmúlt két évtizedben a 14–15. századi Firenzében élt 60.000 személy közel 100.000 kapcsolatát tartalmazó adatbázist épített, és ennek alapján több elemzést publikált – <http://home.uchicago.edu/jpadgett/> [2014.06.02.]. Egyik első tanulmánya a témában John F. Padgett – Christopher K. Ansell: *Robust Action and the Rise of the Medici, 1400–1434*. *American Journal of Sociology* 98. (1993) 1259–1319.

bonyolult, színes és animált, nem egyszer 3D hatású ábrákig terjed.¹⁷ Figyelmet keltő és esztétikai hatásuk mellett ezek az ábrák nagymértékben segítik a hálózatok elemzését, a bonyolult kapcsolatrendszerek megértését.

A rokonság és barátság, a párhuzamos karrier, és mindenekelőtt a patrónus-kliens kapcsolat többszörösen dokumentált a családi levéltárak anyagában. Aprólékos és meglehetősen időigényes kutatással igyekeztem a kerületi biztosok magánlevelezését teljességre törekedve feldolgozni azzal a céllal, hogy egymás közötti kapcsolataik minőségét, valamint kerületi biztosi tevékenységük nyomait a *missiles* anyagban feltárjam. Némely kerületi biztostól csak elszórtan maradtak fenn levelek az Országos Levéltárban őrzött családi levéltárakban, miközben többektől olyan mennyiségű anyag maradt fenn, mely még az önálló monografikus feldolgozást is meghaladja. A Balassa, Széchényi és Teleki családok levéltárainak gazdag anyagából csak válogathattam, míg a Révay család Pozsonyban őrzött levéltárában, vagy a marosvásárhelyi Teleki-téka kéziratárában praktikus okokból nem kutattam.

Az így feltárt levelezéseket német nyelvű könyvemben részletesen ismerttettem, itt csupán a kapcsolatháló legjelentősebb mozzanataira térek ki. A kerületi biztosok egymással folytatott magánlevelezésében dokumentált kapcsolatok nem nevezhetőek túl sűrűnek. A középpontban Balassa áll, aki Almásyval,¹⁸ Bachóval,¹⁹ Brunszvikkal,²⁰ Gyóryval,²¹ Majláth-tal,²² Prónayval,²³ Révayval,²⁴ Splényivel,²⁵ Széchényivel²⁶ a kerületi kinevezés kapcsán, Szent-Iványival,²⁷ valamint Ürményivel²⁸ több évtizeden át is levelezett. Széchényi Almásyval²⁹ és

¹⁷ Linton C. Freeman: Visualizing Social Networks. Journal of Social Structure 1. (2000) Nr. 1. s. p.

¹⁸ Ifj. Almásy Pál és Balassa Ferenc levelezése: MNL OL P 1765, Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, Családi fondok, levéltárak, Balassa család levéltára, Balassa Ferenc (1715–1807) (a továbbiakban P 1765), 40. cs. Nr. 37–41 és 48. cs. Nr. 137–155.

¹⁹ Balassa Ferenc levelei Bachó Jánoshoz, 1779–1799.: MNL OL P 1765, 40. cs., Nr. 64–70.

²⁰ Id. Brunszvik Antal levelei Balassa Ferenchez, 1763–1779.: MNL OL P 1765, 54. cs., Nr. 1582–1617; Ifj. Brunszvik Antal levelei Balassa Ferenchez, 1780–1791.: MNL OL P 1765, 54. cs., Nr. 1618–1621.; Balassa Ferenc levelei Brunszvik Antalhoz és Józsefhez, 1789–1792.: MNL OL P 1765, 41. cs., Nr. 419–424.

²¹ Balassa Ferenc és Gyóry Ferenc levelezése, 1758–1790.: MNL OL P 1765, 42. cs. Nr. 752–774. és 60. cs. Nr. 3088–3250.

²² Balassa Ferenc és Majláth József levelezése, 1775–1794.: MNL OL P 1765, 44. cs., Nr. 1400–1403 és 71. cs., Nr. 5871–5892.

²³ Prónay László levelei Balassa Ferenchez, 1775 és 1788.: MNL OL P 1765, 78. cs., Nr. 7767–7768.

²⁴ Révay Simon levelei Balassa Ferenchez, 1783–1794.: MNL OL P 1765, 79. cs., Nr. 7910–7913.

²⁵ Splényi József levelei Balassa Ferenchez, 1781–1792.: MNL OL P 1765, 80. cs., Nr. 8259–8266.

²⁶ Széchényi Ferenc és Balassa Ferenc levelezése, 1785.: MNL OL P 1765, 46. cs. Nr. 2448 és 81. cs. Nr. 8476–8477.

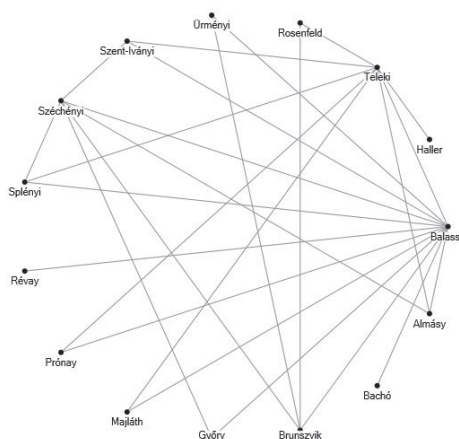
²⁷ Szent-Iványi Ferenc és Balassa Ferenc levelezése, 1770–1802.: MNL OL P 1765, 45. cs., Nr. 2109–2110 és 82. cs., Nr. 8600–8609.

²⁸ Ürményi József és Balassa Ferenc levelezése, 1773–1807.: MNL OL P 1765, 46. cs., Nr. 2276–2283 és 85. cs., Nr. 9407–9435.

²⁹ Ifj. Almásy Pál levelei Széchényi Ferenchez, 1783–1784.: MNL OL P 623, Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, Családi fondok, levéltárak, Széchényi család levéltára, Törzslévéltár (a továbbiakban P 623), 26. cs., conv. „Almásy Pál”.

Splényivel³⁰ baráti leveleket váltott, míg Győryvel³¹ és Szent-Iványival³² mint kerületi biztos kollegákkal állt levélkapcsolatban, Brunszviktól³³ pedig korábról őrzött meg hivatalos, latin nyelvű levelet. Brunszvik Ürményivel³⁴ a kerületi biztosi hivatal átadása kapcsán, Rosenfelddel pedig a már említett távoli rokonság révén került levélkapcsolatba. Telekivel Almásy,³⁵ Balassa,³⁶ Haller,³⁷ Majláth,³⁸ Prónay,³⁹ Rosenfeld,⁴⁰ Splényi⁴¹ és Szent-Iványi⁴² is levelezett. Ezeket a kapcsolatokat áttekinthetően ábrázolja az alábbi gráf.

4. Kerületi biztosok kapcsolatai egymással a fennmaradt levelek alapján

³⁰ Splényi József levelei Széchenyi Ferenchez és Széchenyi hivatalnokaihoz.: MNL OL P 623, 28. cs., conv. „Splényi József” fol. 106–120 és 307. cs., fol. 48–54.

³¹ Győry Ferenc levelei Széchenyi Ferenchez, 1785–1786.: MNL OL P 623, 26. cs., conv. „G” fol. 10–11.

³² Szent-Iványi Ferenc levele Széchenyi Ferenchez, Eperjessini, 26. Nov. 1785.: MNL OL P 623, 30. cs., conv. „Szent-Iványi Ferenc” fol. 49–50.

³³ Ifj. Brunszvik Antal levele Széchenyi Ferenchez, Posonij, 11. Martij 1783.: MNL OL P 623, 26. cs., conv. „Brunszvik Antal”.

³⁴ Ürményi József levele Brunszvik Antalhoz, Neutra, 31. Jänner 1789 és 1. Febr. 1789.: MNL OL P 68, 4. cs., conv. „1789” fol. 6–14, 23–24.

³⁵ Almásy Pál levele Teleki Sámuelhez, Pest, 24. Februar 1790.: MNL OL P 661, Családok, személyek, testületek és egyesületek iratai, Családi fondok, levéltárak, Teleki család marosvásárhelyi levéltára, Teleki család, Teleki Sámuel osztály (a továbbiakban P 661), 38. cs., Nr. 2.

³⁶ Balassa Ferenc levele Teleki Sámuelhez, Agram, 16. Januar 1787.: MNL OL P 661, 38. cs., Nr. 50, valamint Balassa Ferenc és Teleki Sámuel levelezése, 1791–1798.: MNL OL P 1765, 83. cs., Nr. 9043–9047.

³⁷ Haller József levelei Teleki Sámuelhez, 1787 és 1790.: MNL OL P 661, 40. cs., Nr. 735–738.

³⁸ Majláth József levelei Teleki Sámuelhez, 1785 és 1787.: MNL OL P 661, 41. cs., Nr. 1196–1198.

³⁹ Prónay László levele Teleki Sámuelhez, Beszterce, 1787. március 8.: MNL OL P 661, 42. cs., Nr. 1453.

⁴⁰ Rosenfeld András levelei Teleki Sámuelhez, 1788 és 1803.: MNL OL P 661, 42. cs., Nr. 1576–1577.

⁴¹ Splényi József levele Teleki Sámuelhez, Buda, 1. Julij 1785.: MNL OL P 661, 15. cs., fol. 107–108.

⁴² Szent-Iványi Ferenc levele Teleki Sámuelhez, Eperjes, 1785. november 11.: MNL OL P 661, 15. cs., fol. 104–106.

A levelezéssel dokumentált kapcsolatok ugyan a vizsgált csoport minden tagjára kiterjednek, kapcsolattal nem rendelkező szereplő, mint a rokoni kapcsolatok hálózatában, itt nem található, de a kapcsolatok száma így is meglehetősen alacsony. Mivel a levélírás irányát nem vettem figyelembe, irányítatlan kapcsolatokat vizsgáltam, melyek lehetséges száma a 15 fős csoportban 105, melyből azonban csak 26 dokumentálható (a gráf sűrűsége 0,247619048); pontosan kétszer annyi, mint a rokoni kapcsolatok hálózatát alkotó 13 kapcsolat. A forrásadottságok természetesen itt is meghatározóak. Sok tényező befolyásolja, hogy keletkeznek-e egyáltalán levelek, és még több tényező játszik szerepet abban, hogy fennmaradnak-e a keletkezett levelek. Egymással szoros kapcsolatban álló szereplők esetleg soha nem írnak egymásnak levelet, de ellenkezőleg, esetleg még akkor is írnak egymásnak, ha a térbeli távolság ezt alig indokolná. Például a hosszú ideig együtt dolgozó Majláth és Almásy, vagy Prónay és Szent-Iványi között nem dokumentálható levélkapcsolat. A nagyobb térbeli távolság elsősorban már meglévő kapcsolatok esetén motivál levélíráásra; az egymástól többé-kevésbé elkülönült térben élők csak különös indokkal leveleznek egymással. Például Teleki és Rosenfeld erdélyi közegben mozog, és csak a kerületi biztosi kinevezés után kerül kapcsolatba a többiekkel. A vizsgált csoportban azok rendelkeznek több kapcsolattal, akik nagyobb figyelmet szenteltek a levelek megőrzésének, levéltárat képeztek, és azt az utódaik, majd pedig az utókor is sikerrel őrizte meg. Ahogyan a rokoni kapcsolatok esetén, a „nagy családok” levéltárai révén kiemelkednek, jobban dokumentáltak ebben a kapcsolathálózatban is. Emellett természetesen a hosszabb és jelentősebb hivatali karrier, a nagyobb befolyás és a „történelmi jelentőség” tovább növelheti mind a levelek keletkezésének, mind pedig megőrződésének esélyét. Ily módon már a forrásadottságok által érvényesül a hálózatok fejlődésével kapcsolatban megfigyelt jelenség, hogy a több kapcsolattal rendelkező szereplők sikeresebben növelik kapcsolataik számát, azaz „a gazdag egyre gazdagabb lesz”.⁴³

A levelezéssel dokumentált kapcsolatok jellegét, minőségét részletesebb leírásban igyekeztem már feltárni. A fenti ábrán ezt a szempontot, a feltárt kapcsolatok tulajdonságait, jellemzőit figyelmen kívül hagytam, így a gráf élei súlyozatlanok. A rokoni kapcsolatok esetén a házasságkötések számával, illetve más megközelítésben a született gyermekek számával igyekeztem a kapcsolatokat jellemezni. A levélkapcsolatok esetében nem ilyen egyszerű a helyzet. A levelek száma és időtartama (esetleg az életkori adatok által meghatározott lehetséges időtartam arányában), vagy a levélírás gyakorisága lehet könnyen számszerűsíthető jellemzője egy kapcsolatnak. Egyéni skálán mérhető például a távolságtartó, hivatalostól a bensőséges, baráti hangnemig a kapcsolat minősége, de már nem könnyű feladat a skálát elkészíteni és a forrásokat annak alapján osztályozni. Még bonyolultabb lenne a közlés tartalmát, súlyát vagy fontosságát (a levélíró, a címzett vagy a történész számára?) mérni. Pedig nyilvánvaló a különbség a hivatalos értesítés, a formálisan kötelességtudó gratuláció és a fontos információkat, érzelmeket közvetítő baráti levél között.

---

⁴³ Barabási A.L.: Behálózva i. m. 91–105.

Jelen tanulmánynak nem célja ezen módszertani problémák megoldása. Célja azonban, hogy a kerületi biztosokra vonatkozó példák bemutatásával felhívja a figyelmet a hálózat-elmélet történeti alkalmazhatóságára, és ezzel további kutatásokra ösztönözzön. Ezek előfeltételeként a történész feladata mindenekelőtt a megbízható adatbázisok létrehozása. Ennek a feladatnak az elvégzésében és koordinálásában kiemelkedő szerepet játszhatnak a levéltárak, mindenekelőtt a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár, mely honlapján is hozzáférhetővé tehetné a primer, levéltári források alapján összeállítandó, folyamatosan bővíthető és javítható, megbízható genealógiai, archontológiai és egyéb adatbázisokat.

A kerületi biztosok jelentős egyéb tevékenységének bemutatásáról itt le kell mondanom. Gazdasági, birtokigazgatási szerepükről, vagyonukról egyenként elvégzett, részletes kutatás adhatna számot. Szellemi, kulturális tevékenységekre is csak utalhatok itt. Széchényi és Teleki közismert könyvtár- és múzeumalapítók, és ismert filológiai tudományos tevékenységük is. Ők és több kollégájuk, mint például Almásy vagy Ürményi a *République des Lettres* tagjai, számos kéziratot és publikációt is hátrahagytak, melyek bizonyítják, hogy nem csak reflektáltak, de hatni is igyekeztek koruk kérdéseire. Templomok, kastélyok és más földesúri építmények pedig maradandó emlékei mecénási tevékenységüknek azokon a településeken, ahol igazán otthon érezték magukat, például Fejér megyében⁴⁴ Brunszvik Martonvásáron, Győry Perkátán és Ürményi Válon volt különösen aktív ilyen vonatkozásban.

THE ROYAL COMMISSIONERS OF JOSEPH II IN HUNGARY

by Antal Szántay
(Summary)

Joseph II introduced important reforms of local administration in Hungary, Transylvania, Lombardy and the Austrian Netherlands between 1785 and 1787. In Hungary, the traditional counties were incorporated in ten circles led by royal commissioners, who acted *in loco* in favour of the central power of the Habsburg Monarchy. Between 1785 and 1790, while the new system of local administration existed, 15 men were nominated as commissioners, and 12 other men were proposed by the Emperor or the Hungarian-Transylvanian Court Chancellery to this job. This paper gives a prosopographical analysis of this group of high civil servants. The group is characterized by several factors, like age, noble rank, carrier, Protestantism, Freemasonry. Tools and methods of network analysis are applied specifically for the group of the royal commissioners. A specific database of the kinship of the royal commissioners was set up in order to identify the social background of the Josephinian administrative elite. The genealogical network was verified by extensive archival research into the correspondence of the royal commissioners. Some considerations of problems I had to face while applying network analysis to an historical material, and a call for a reliable on-line biographical database, best hosted by the National Archives of Hungary, round out this study.

---

⁴⁴ Fejér megye művészeti értékei. Szerk. Entz Géza és Sisa József. Székesfehérvár 1998. 98–99., 117–119., 151–155.